

ATOMIENERGIAPOLITIIKAN ALKUVAIHEET SUOMESSA

Timo Haavisto

Yhdysvallat pyrki toisen maailmansodan jälkeen säilyttämään ydinasemonopolinsa ja yritti estää atomiteknologian leviämisen muihin maihin. Saksalta ja sen liittolaisilta kiellettiin atomiasoiden valmistus ja vielä Saksan liittotasavallan perustamisen yhteydessä vuonna 1949 kiellettiin ydinreaktorien rakentaminen sekä ydinraaka-aineiden valmistus ja käsittely.

Suomelle ei annettu yhtä tiukkoja määräyksiä, mutta Pariisin rauhansopimuksessa mainittiin, että 'Suomi älköön pitkö, valmistako tai kokeilko mitään atomiasetta'. Vaikka atomitutkimusta ei suoranaisesti kielletty, suomalaiset tutkijat eivät käytännössä pystyneet ehdottamaan tutkimusydinreaktorin hankkimista. Ydinfysiikan tutkimus ja opetus jatkui Helsingin yliopistossa, mutta suuriin hankkeisiin ei ollut mahdollisuuksia. Myös poliitikot olivat varovaisia, koska kyseessä oli suurvaltasuhteisiin keskeisesti liittyvä asia.

Tilanne muuttui 1950-luvun alkuvuosina. Yhdysvallat aloitti vuonna 1953 Atoms for Peace -kampanjan ja atomien energian rauhanoimaisesta käytöstä tuli nyt suurvaltojen uusi kilpailukohde. Sekä Yhdysvallat että Neuvostoliitto pyrkivät laajentamaan vaikutuspiiriään tarjoamalla pienille maille atomien energiateknologian osaamistaan. Optimistiset lausunnot uuden energiamuodon valtavista mahdollisuuksista levisivät myös Suomeen. Vuonna 1954 saatiin lukea Yhdysvaltain atomisukellusveneestä ja aikaisempaa avoimemmasta atomilainsäädännöstä, Neuvostoliitossa käyttöön otetusta ja Englannissa rakenteilla olevasta atomivoima-

lasta. Vuoden 1955 elokuussa pidetty YK:n kansainvälinen atomien energiakonferenssi Genevessä sai laajaa huomiota osakseen ympäri maailmaa ja nostatti atomien innostuksen huippuunsa myös Suomessa.

Tiedemiehet aloitteentekijöinä

Suomen lehdistössä keskusteltiin 1950-luvun alussa jatkuvasti energiavarojen riittävyydestä. Atomien energian käyttöä ehdottivat ensimmäisenä Teknillisen korkeakoulun teknillisen fysiikan professori Erkki Laurila ja Helsingin yliopiston teoreettisen fysiikan professori Risto Niini vuonna 1954. Teknillisen alan lehdissä ei vielä tuolloin esitetty muita selkeitä ehdotuksia; voimayhtiöiden johtajatkin kirjoittivat vain atomivoiman mahdollisuuksista tulevaisuudessa.

Maassamme käytyä energiakeskustelua seurasi myös Suomen akatemian esimies A.I. Virtanen. Hän ehdotti Suomen akatemian kokouksessa joulukuussa 1954 energiatoimikunnan perustamista. Käydyssä keskustelussa kiinnitettiin huomiota myös atomien energiatutkimukseen. Virtanen käsiteli asiaa julkisuudessa Kemistipäivien avajaispuheessa tammikuussa 1955. Hän arvosteli voimakkaasti valtiovallan suhtautumista tieteellisen tutkimukseen. Esimerkkinä Virtanen mainitsi atomien energian, jonka tuotantomahdollisuuksia ei Suomessa tutkittu lainkaan.

A.I. Virtanen neuvotteli ensin professori Laurilan ja Imatran Voima Oy:n edustajien kanssa, minkä jälkeen hän lähetti maaliskuussa 1955 valtioneuvostolle Suomen aka-

temian nimissä kirjelmän. Siinä hän esitti atomienergiatoimikunnan perustamista. Vain reilun viikon kuluttua valtioneuvosto nimitti komitean tutkimaan Suomen energiatarpeen tyydyttämiseen liittyviä kysymyksiä. Komitean piti kiinnittää huomiota myös atomienergian käyttöön. Puheenjohtajaksi nimetyn Erkki Laurilan vaatimuksesta komitea ei ottanut nimeä atomienergiakomitea, vaan energiakomitea. Komitean jäseniksi tuli sihteerit mukaanlukien neljä tutkijaa, kolme voimatalouden edustajaa, kaksi teollisuusjohtajaa sekä yksi virkamies kauppa- ja teollisuusministeriöstä. Käytännön työn teki työvaliokunta, jossa oli mukana tiedemaailman ja voimayhtiöiden edustajat.

Suomessa toimenpiteet atomienergian mahdollisuuksien tutkimisesta alkoivat siten pääasiassa tutkijoiden esityksestä, mutta alusta lähtien mukaan otettiin myös voimayhtiöiden edustajat. Energiakysymysten ratkaisemisen lisäksi tieteenharjoittajien tavoitteena oli tieteellisen ja teknillisen tutkimuksen aseman parantaminen. Kamppailu tuot-

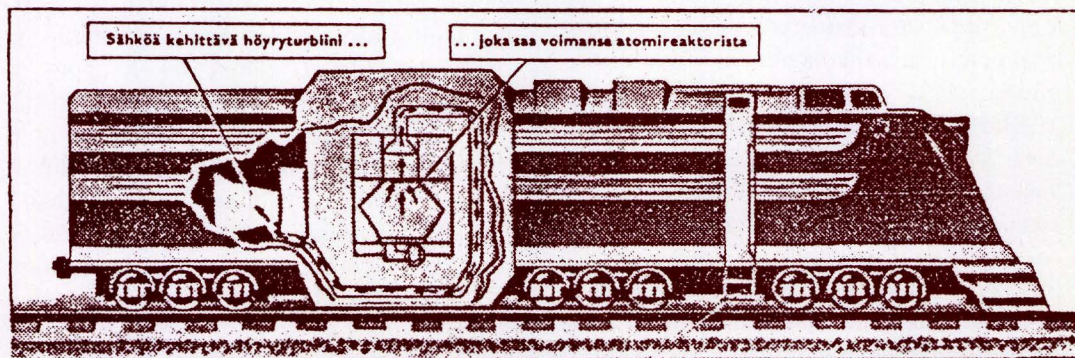
ti myös tuloksia. Teknillisen korkeakoulun ydinfysiikan professorin virka perustettiin vuonna 1955 ja Otaniemen reaktorilaboratoriota ryhdyttiin rakentamaan samana vuonna.

Teollisuuden atomi-innostus

Suomalaiset teollisuusyritykset kiinnostuivat atomienergian tuotantomahdollisuuksista 1950-luvun puolivälissä. Viisi suurta metsäteollisuusyritystä perusti syyskuussa 1955 Atomienergia Oy:n, jonka toimitusjohtajaksi valittiin Pohjolan Voima Oy:n toimitusjohtaja Erkki Aalto. Lokakuussa perustettiin toinen yksityisten teollisuusyritysten atomiyhtymä, joka otti myöhemmin nimen Voimayhdistys Ydin. Imatran Voima ilmoitti, että se oli jo kevästä 1955 lähtien suunnitellut atomivoimalan perustamista ja koulutti sitä varten henkilökuntaa. Yhtiö aloitti myös koeluonteisesti uraaninetsinnän.

Kauppa- ja teollisuusministeriössä suh-
tauduttiin varsin varovaisesti atomienergi-

1950-luvulla atomienergiasta odotettiin ratkaisua monenlaisiin ongelmiin. Atomikäyttöinen veturi suunniteltiin Utahin yliopistossa. Kaksiasaisen veturin toinen puoli siälsi pelkät jäädytinkoneistot, koko yhdistelmän paino oli 325 tonnia. A-veturin laskettiin toimivan kuukauden yhdellä polttoainetäytöllä. Teoksesta Atomi - ihmisen palvelija, 1955.

kysymykseen. Toimintaa haluttiin kontrolloida yksityiskohtaisen lainsäädännön avulla. Pikaisesti valmisteltu atomivoimalakiesitys juuttui kuitenkin syksyllä 1955 eduskuntaan, joten yhtiöt saivat toimia atomienergia-asioissa vapaasti. Hallitus olisi halunnut luvanvaraistaa uraanialueiden valtaamisen. Oikeisto vastusti tätä ajatusta pelotellen voimateollisuuden sosialisoinnin uhalla. Lakiesitys uudistettiin muutaman vuoden kuluttua ja uuden esityksen mukainen atomienergialaki astui voimaan vuoden 1958 alusta.

Kansainväliset yhteydet

Suomalaisten kansainväliset kontaktit atomienergia-alalla vilkastuivat vuonna 1955. Suomi sai alkuvuodesta kutsun YK:n järjestämään atomienergiakonferenssiin Geneven. Ulkoasiainministeriö pyysi lausuntoa asiasta kauppa- ja teollisuusministeriöltä, joka taas pyysi lausuntoa professori Erkki Laurilalta. Tässä vaiheessa hän ei ollut vielä energiakomitean puheenjohtaja, mutta häntä pidettiin jo keskeisenä asiantuntijana. Laurilan lausunnon perusteella kauppa- ja teollisuusministeriö suositteli ulkoasiainministeriölle konferenssiin osallistumista.

Ulkoasiainministeriö hoiti pääosin kansainväliset kontaktit atomienergia-alalla vielä keväällä 1955. Toukokuun puolivälissä Yhdysvaltain tiedotustoimisto järjesti kolme viikkoa avoinna olleen näyttelyn 'Atomi -ihmisen palvelija'. Näyttelyn yhteydessä Yhdysvaltain atomienergiakomissio lahjoitti Suomelle laajan kokoelman atomikirjallisuutta.

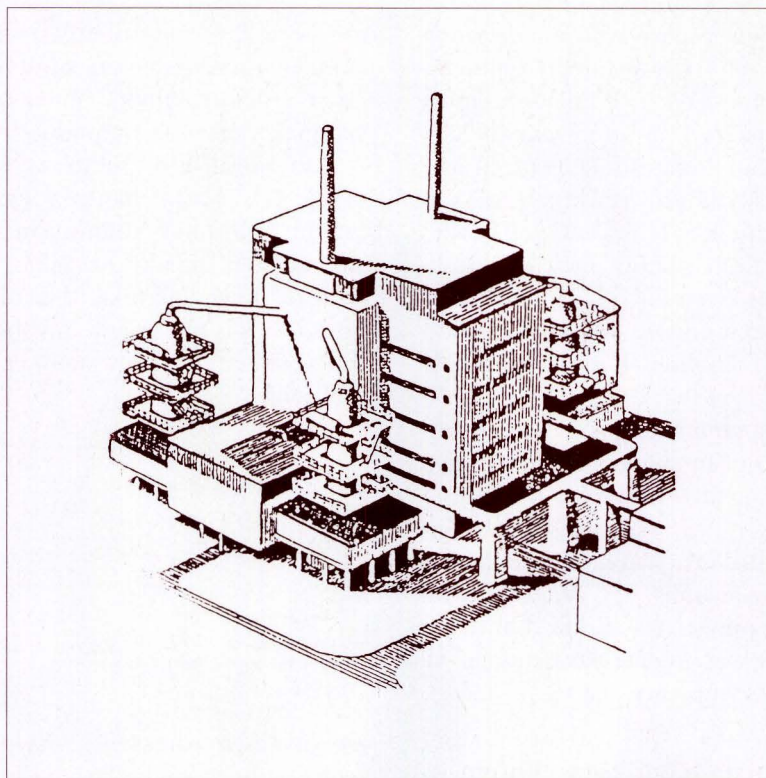
Yhdysvallat tarjosi Suomelle myös teknillistä ja taloudellista apua atomireaktorin rakentamiseksi, sekä urania reaktorin varten. Avun ehtona oli kuitenkin, että vastaavia sopimuksia ei tehtäisi Neuvostoliiton kanssa. Yhdysvallat teki vastaavat sopimukset esimerkiksi NATOon kuuluvien Tanskan ja Alankomaiden, mutta myös puolueet-

toman Sveitsin kanssa. Suomi ei hyväksynyt tarjousta.

Yhdysvaltain avustushalu atomienergia-asioissa ei jäänyt huomaamatta Neuvostoliitossa. Elokuussa 1955 Neuvostoliiton lähettiläs Lebedev otti yhteyttä Suomen hallitukseen ehdottaen atomiyhteistyösopimuksen solmimista. Suomalaiset eivät olleet halukkaita tämänkään sopimuksen solmimiseen. Pääministeri Urho Kekkonen pyysi asiaan lykkäystä vedoten siihen, että kaikki asian tuntijat ovat Geneven konferenssissa. Kun Lebedev myöhemmin syksyllä palasi asiaan, Kekkonen totesi, että energiakomitean puheenjohtaja Erkki Laurila on pitkällä ulkomaanmatkalla, joten asia raukesi taas.

Neuvostoliitto palasi asiaan seuraavana vuonna ottaen tällä kertaa yhteyttä ulkoasiainministeriöön, joka pyysi lausuntoa kauppa- ja teollisuusministeriöltä, joka taas ohjasi asian energiakomiteaan. Tälläkin kertaa Suomi kieltäytyi. Neuvostoliitto tarjosi yhteistyösopimusta vielä kerran, kun suomalainen valtuuskunta vieraili Neuvostoliitossa. Valtuuskunnan puheenjohtajana ollut Laurila kieltäytyi allekirjoittamasta valmista sopimusta.

Pohjoismaiseen yhteistyöhön suomalaiset suhtautuivat myönteisemmin. Suomi sai syksyllä 1955 kutsun pohjoismaista atomiyhteistyötä valmistelemaan kokoukseen. Kutsun lähetti ruotsalainen teoreettisen fysiikan professori T. Gustafsson suoraan energiakomitean sihteerinä toimineelle Pekka Jauholle, joka oli Gustafssonin henkilökohtainen tuttava. Jauho lähetti kutsun kauppa- ja teollisuusministeri Aarre Simoselle ja myöntävä vastaus lähetettiin kauppa- ja teollisuusministeriön nimissä. Seuraavana vuonna Pohjoismaiden neuvosto kehotti hallituksia tutkimaan pohjoismaisen atomiyhteistyön mahdollisuuksia. Suomen hallitus delegoi asian ulkoasiainministeriön ja muiden ministeriöiden valmisteltavaksi. Kauppa- ja teollisuusministeriö antoi asian energiakomitealle.

Cumberladiin Englantiin rakennetun Calder Hallin 60 000 kW:n atomivoimalaitoksen valmistumista seurattiin Suomessaakin tarkasti vuonna 1956.

Energiakomitea asiantuntijaelimenä

Energiakomitea sai helmikuussa 1956 valmiiksi osamietintönsä, jossa se ehdotti ulkomaisten mallien mukaisesti atomikysymyksestä huolehtivan atomitoimikunnan perustamista. Ehdotuksen mukaan toimikunnan tulisi hoitaa sekä atomialan kansainvälisiä että kotimaisia tehtäviä. Energiakomitean työ oli siinä vaiheessa kesken. Komitea ehdottikin, että se hoitaisi atomitoimikunnan tehtäviä komiteatyön päättymiseen asti.

Suomen kansainväliset kontaktit atomien alan alalla vilkastuivat entisestään keväällä 1956. Ehdotuksensa mukaisesti energiakomiteasta tuli neuvoa-antava elin ja lähes kaikki ulkoasiainministeriöstä kauppa-

ja teollisuusministeriöön tulleet atomien energia-asiat lähetettiin energiakomiteaan lausuntoa varten. Komitean lausunnoilla oli huomattava vaikutus. Esimerkiksi Suomi ei komitean lausunnon perusteella liittynyt kansainväliseen atomien energiajärjestöön perustajajäsenenä, vaan hieman myöhemmin.

Energiakomitea jätti lopullisen mietintönsä syyskuussa 1956. Komitean puheenjohtaja Erkki Laurila kertoo muistelmissaan, että hän kirjoitti mietinnöstä melko yksityiskohtaisen luonnoksen, jonka pohjalta komitean sihteeri Pekka Jauho muokkasi lopullisen mietinnön.

Komitean mukaan atomivoimalaitokset eivät olleet vielä taloudellisesti tai teknisesti kilpailukykyisiä tavanomaisten voimalaitos-

ten kanssa. Sen vuoksi vesivoimalaitosten rakentamista oli tehostettava. Onnettomuusriskin vuoksi oli välttämätöntä antaa lakisääteisiä määräyksiä atomivoiman käytöstä. Sen sijaan komitea totesi vastoin hallituksen lakiesitystä että uraaninetsintää ei pitäisi liiaksi rajoittaa lainsäädännöllä. Mietinnössä käsiteltiin laajasti myös koulutukseen ja tutkimukseen liittyviä kysymyksiä ja ehdotettiin muun muassa tutkimusreaktorin hankkimista Teknillisen korkeakoulun yhteyteen.

Suomalaista atomienergiapolitiikkaa lähdettiin kehittämään näiden suuntaviivojen mukaan. Valtioneuvosto nimitti lokakuussa 1956 energiakomitean väliaikaiseksi atomivaltuuskunnaksi, joka alkoi valmistella atomienergiainsäädäntöä. Akateemikoksi myöhemmin nimitetystä Erkki Laurilasta tuli keskeinen atomienergiavaikuttaja yli kahdeksi vuosikymmeneksi.

Asiantuntijoista päätöksentekijöitä

Tutkijat ja voimayhtiöiden edustajat saivat professori Laurilan johdolla merkittävän aseman suomalaisessa atomienergiapolitiikassa. Energia-asioista vastanneessa kaup-

pa- ja teollisuusministeriössä ei ollut vielä atomienergiakysymysten käsittelyyn vaadittavaa erikoistietämystä, joten se turvautui energiakomitean lausuntoihin.

Kansainvälisissä suhteissa atomiyhteistyöstä tuli varsin hankala kysymys, eikä Suomi suostunut solmimaan sopimuksia suurvaltojen kanssa. Keväällä 1955 päätöksenteko pysyi hallituksen ja ulkoasiainministeriön käsissä, mutta myöhemmin vastuuta annettiin myös atomienergia-asiantuntijoille.

KESKEISIMMÄT LÄHTEET:

Kansallisarkisto

Kauppa- ja teollisuusministeriön arkisto
1954 - 55
Valtioneuvoston arkisto
Kauppa- ja teollisuusministeriön arkisto
1956 - 58

Keskeiset teknillisen alan lehdet sekä Helsingissä ilmestyneet sanomalehdet

Atomienergia ja Suomi, Atomenergien i Finland 1945 - 1962. Helsinki 1962.
Michael Eckert, Die Anfänge der Atompolitik in der Bundesrepublik Deutschland. Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 1989: 1.
Energiakomitean osamietintö 1956: 19 ja mietintö 1956: 28.
Erkki Laurila, Atomenergian tekniikkaa ja politiikkaa. Keuruu 1967.
Erkki Laurila, Muistinvärisiä tarinoita. Keuruu 1982.